

Esélyt a humántudományoknak – Derrida tanári hitvallása

*1998-ban a Stanford egyetemen, 2000 tavaszán Frankfurtban, 2000
őszén pedig Pécsen hangzott el Derrida A szakma jövője avagy a
feltétel nélküli egyetem (amely a 'Humanities'-nek hála holnap helyt
kaphatna) című előadása. Szokatlan és meglepő cím ez Derridától,
még akkor is, ha az utóbbi negyven évben hozzászoktatta híveit és
ellenségeit ahhoz, hogy minden szövegével meglepetéseket produkál.
Ez alkalommal éppen az a meglepő, hogy első látásra és első hallásra
nincs benne semmi szokatlan és meglepő fordulat, hacsak az nem,
hogy a filozófiában meghonosodott hangnemet, beszédmódot,
írásmodot, a filozófia intézményét és az intézményesült filozófiát
dekonstruáló Derrida most nyíltan, közvetlenül, sőt már-már
programatikusan szakmáról beszél, egy feltétel nélküli egyetemről
álmodik, javaslatokat dolgoz ki, hitvallást tesz.*

Maga Derrida is utal e helyzet fonákására, amikor a szöveg első mondatában a „mint” és a „mintha” kiemelésével kétértelművé teszi a mondat jelentését: „Ez itt kétségtelenül olyan lesz mint egy hitvallás: egy professzor hitvallása, aki úgy tesz mintha mégis arra kérné önöket, engedélyezzék neki, hogy hűtlen legyen szokásaihoz vagy elárulja azokat.” (1)

A professzornak talán igen, de Derridának mintha mégsem sikerülne hűtlennek lenni önmagához vagy elárulnia szokásait.

A hitvallás csak egyike a szöveg műfajainak. Derrida él a műfaj adta lehetőségekkel és akár a képeslapok hátoldalára írott szerelmes levelek („Envois”) (2), a lapaljra íródo fedélzeti napló („Journal de bord”) (3) vagy a vallomás („Circonfession”) (4) esetében ki is játssza azokat – így dekonstruálja a profession műfaji konvencióit és gyakorlatát.

A „deklaratív”, „száraz” és „telegrafikus” stílus csak egyike a szöveg stílusainak. Derrida él a francia nyelv adta lehetőségekkel, játszik a profession, profession de foi, professeur, professeur különböző jelentéseivel, a profession és a métier, a professeur és a travailleur, a professeur és a travailleur, az oeuvres és a produit, a sans condition és az inconditionelle közötti különbségekkel, ám e nyelvjáték több hangra, több nyelvre íródik még akkor is, ha a francia az az „egyetlen nyelv” (5), amelyen Derrida „négykezesei” megszólalnak.

A philosophiam profiteri csak egyike a szöveg szólamainak. Derrida él a filozófia kétezer éves története kínálta lehetőségekkel, rájátszik az „olyan mint” és a „mint olyan” filozófiai különbségére, a kantii als ob (comme si) fikcionáló erejére, a nietzschei vielleicht (peut-être) veszedelmességére, megidézi a bürögphárral filozofáló Szókratészt, a kalapáccsal filozofáló Nietzschét, sőt a timpanonnal filozofáló Derridát is, aki fülszövegeinél, lábjegyzeteinél, töltelékszavainál fogva veri dob(hártyá)ra a filozófiát, ám ez alkalommal nem a filozófia a tét, hanem az egyetem és a humántudományok.

A történeti metszet csak egyike a szöveg dimenzióinak. Derrida felhasználja a kortárs diszkussziók kínálta lehetőségeket, cselekvő résztvevője azoknak, „alkalmazza” és nem csak „említi” a „kollégák” szövegeit, akik gondolkodásra készítették – Le Goff,

Poster, Rifkin (6) —, és a „barátokét”, akiket gondolkodásra sarkallt – Samuel Weber, Peggy Kamuf. (7)

Derrida hitvallása így nem pusztán tézisek felsorakoztatása, hipotézisek felállítása, nem is csak „deklaratív”, de feltétel nélküli „elkötelezettség” a feltétel nélküli egyetem ügye mellett, még csak nem is pusztán az austini értelemben vett performatív aktus, hanem esemény. Egy olyan esemény, mely arra kötelez, hogy itt és most feltétlenül gondolkodjunk el a feltétel nélküli egyetem feltételein, arra figyelmeztet, hogy ez nem pusztán a tegnap és nem is csak a holnap, hanem a ma feladata, arra int, hogy ez a „több mint kritikai” munka a Humaniora, a Humanities, a Humanitás és a humaniorák művelőinek közös-felelőssége („co-responsabilité”). (8)

Derrida több olyan kérdést is érint előadásában, amelyek már a hatvanas évek óta foglalkoztatják, de amelyeknek az ezredforduló társadalmi-történeti-kulturális-gazdasági-politikai kontextusában más a tétje. Ezek közül három stratégiaileg meghatározó kérdés emelhető ki, így az egyetem és ezen belül a humán szakok szerepe, a munka jellegének és a humán szakokon folyó munka jellegének megváltozása, a performativitás és az esemény viszonyának értelmezése.

Vissza a filozófiához! (9)

A hatvanas évektől gyakorolt derridai dekonstrukció céltáblája az intézményesült filozófia diskurzusa, a hetvenes években ez a dekonstrukció már egyre nyíltabban a filozófia intézményének kritikájaként működik, az 1968-as eseményeket előkészítő (10), de mindaddig inkább elméleti-filozófiai kritika 1975-ben válik politikai tetté, amikor Derrida elv-barátaival együtt nyíltan fellép a középiskolai filozófia oktatását célzó, de a filozófia egészét érintő Haby-Reform ellen és megalapítják a GREPH-csoportot (Groupe de Recherches sur l'Enseignement Philosophique – Kutató csoport a filozófia oktatásáról). (11) Georges Canguilhem „polemikus de lényegi” álláspontjával egyetértve a Greph tagjai abból indulnak ki, hogy „nem a filozófiának van szüksége védelmezőkre, abban az értelemben, hogy létjogosultsága saját ügye, hanem a filozófia oktatás védelmezésének lenne szüksége az oktatás kritikai filozófiájára.” (12) Ennek értelmében munkájukban a filozófia „saját ügyét” valamint az „oktatás kritikai filozófiájának” kérdését próbálják összekapcsolni. Így egyszerre legalább három szinten és három hangnemben harcolnak a filozófia és az oktatás kérdéséért, egyrészt kiáltványokkal, felszólításokkal próbálják mozgósítani a társadalmat, másrészt szervezeteket létrehozva próbálnak nyilvános fórumokat teremteni és hivatalos képviselőket állítani, harmadrészt pedig mindenki a maga szakterületén belül próbálja mindennapos munkájában képviselni a közös ügyet. Derrida mindhárom területen aktív, így tagja azoknak, akik 1979-ben létrehozzák az „États Généraux de la Philosophie” (A filozófia általános helyzete) „technikai és semleges” szervezetét, (13) 1983 október 10-én megalapítják a Collège International de Philosophie (Nemzetközi filozófiai kollégium) dekonstruktív intézményét (14), melynek első igazgatója maga Derrida, 1984 januárjától meglehetősen „sajátos intézményi” (15) feltételek között indítja a „Du droit à la philosophie” szeminárium-sorozatát, melynek anyagát 1990-ben könyvként is kiadja (16) és amely a cím kettős jelentésének megfelelően egyszerre érinti a filozófiához való jog és a jogtól a filozófiáig történő elmozdulás kérdését, 1989-ban pedig többek között Pierre Bourdieu-vel, Jacques Bouveresse-szel együtt részt vesz a „Commission de Philosophie et d'Épistémologie” (Filozófiai és Episztemológiai Bizottság) munkájában (17), melynek célja az oktatás tartalmának átgondolása.

„Vissza a filozófiához!” lehetne a jelszava ennek az időszaknak, mivel több szinten is megjelenik a „filozófiához való visszatérés” igénye, ám amint Derrida figyelmeztet rá, ez a „visszatérés” nem „visszaesés” jelent, még akkor sem, ha ennek is megvan a koc-

kázata, nem az „elfojtott visszatérését” jelenti, még akkor sem, ha az oktatás „technikai-politikai felfogása” miatt elnyomás fenyegeti a „túlságosan kritikusnak, negatívnak és terméketlennek tartott” filozófiát és a „humaniorákat” általában, nem a „metafizika végeről” szóló diskurzusok „eltörlését vagy figyelmen kívül hagyását” jelenti, még akkor sem, ha ezt a „véget” másként gondolja, hanem „egy új típusú viszonyt jelent a filozófiához” (18), egy „új, erőteljes és egyedi jelenség” feltűnését jelzi, amely „nagy mértékben túllépi az akadémiai határokat és mindazokat a hagyományos helyeket, amelyeket a filozófia és a kutatás számára fenntartottak (...)” (19)

Az utóbbi kétszáz évben Derrida értelmezése szerint a filozófiához való viszonyt „a filozófia hegemoniája/a filozófia halála” paradoxon irányította, és a berlini egyetem mintájára létrejött egyetemek intézményesítették. E paradoxon megkérdőjelezése így maga után vonja a nyugati egyetem alapmodelljének megkérdőjelezését is.

Derrida szerint e modell két szempontból is problematikus, egyrészt mivel „egy olyan állami-filozófiai alapra épített, amely a filozófiának egyfajta abszolút jogi autoritást ad (a fundamentális ontológia vagy az elméleti-gyakorlati terület egészének törvényt adó tiszta ész ítélőszéke)”, másrészt mivel ugyanakkor „elvileg megvonja tőle a legcsekélyebb effektív hatalmat is és a legkisebb lehetőséget sem adja meg az egyetemen kívüli közbelépésre (lásd ebből a szempontból Kant *A fakultások vitája* című példaértékű munkáját, és az egyetem rendeltetéséről szóló megannyi más filozófiai diskurzust). (20) Derrida mindkét esetben Kantra hivatkozik, nevezetesen Kant „példaértékű” szövegére *A fakultások vitájára*, amely értelmezésében mintegy előírja a nyugati egyetemek alapstruktúráját és megadja az egyetemről való beszéd alaphangját is. Kant időtálló és kemény vitapartnernek bizonyul Derrida számára akár a filozófiáról (21), akár az egyetemről (22), akár az esztétikáról (23), akár a „törvény előtt létről” (24), akár a kozmopolitizmusról (25), akár vendégszeretet etikájáról (26), akár egy „új típusú egyetemi felelősségről” (27) legyen szó. A „*Du droit à la philosophie*” kötet „Mochlos: L’oeuil de l’université” fejezete, de különösen a „Mochlos – ou le conflit des facultés” (28) alfejezet a Kant egyetemfelfogásával való szembe-sülés helye, amely már tartalmazza a Grep tapasztalatait, előrevetíti a Collège international de philosophie elképzeléseit és a „feltétel nélküli egyetem” gondolatát is.

A feltétel nélküli egyetem felé tett első gyakorlati lépés a Collège International de Philosophie intézmény létrehozása. A Collège alapítóinak nem az volt a célja, hogy a már meglévő intézmények mellé még egy új intézményt hozzanak létre, hanem az, hogy egy „más”, egy „másként strukturált” intézményt alapítsanak, egy olyan „nyitott” és „sajátos” helyet teremtsenek meg a francia intellektuális élet színterén, mely a kísérletezésnek, a kutatásnak, a tanításnak, minden olyan vitának a helye lehet, amelyben minden aktuális intézmény képviselői részt vehetnek.

A feltétel nélküli egyetem felé

A feltétel nélküli egyetem felé tett első gyakorlati lépés a Collège International de Philosophie intézmény létrehozása. A Collège alapítóinak nem az volt a célja, hogy a már meglévő intézmények mellé még egy új intézményt hozzanak létre, hanem az, hogy egy „más”, egy „másként strukturált” intézményt alapítsanak, egy olyan „nyitott” és „sajátos” helyet teremtsenek meg a francia intellektuális élet színterén, mely „a kísérletezés-

nek, a kutatásnak, a tanításnak, minden olyan vitának a helye lehet, amelyben minden aktuális intézmény képviselői részt vehetnek.” (29)

Tíz évvel a Collège megalapítása után, a *L'autre nom du Collège* című szövegében Derrida ezt a másságot három olyan jellemzővel hozza összefüggésbe, melyek nélkül a Collège valóban nem lehetne más, mint egyike a létező intézményeknek – „plus public, plus universel, plus ouvert” – azaz „nyilvánosabb”, „egyetemesebb”, „nyitottabb”. (30) François Jullien, A kollégiumi bizottság elnöke, 1998-ban, a *Le Rapport Bleu* kiadásához írt előszavában pedig a következőképpen méltatja a Collège által jelentett hármast: „Diszciplináris nyitás, hogy szemtől-szembe kerülhessen egymással a filozófiai és a nem-filozófiai (...) szociális nyitás: hogy, a „filozófia ébredése”, ami annyira érezhető ma, a Collège-ben az elméleti munka igényességével találkozhatson; végül pedig nemzetközi nyitás: hogy elgondolhatóvá váljanak a filozófia transzkulturalitásának feltételei, még akkor is, ha a filozófia egy adott nyelven vagy egy sajátos műfajban íródik. A nyitás az ami a mobilitást is igényli: a Collège lenne a gondolkodás berendezkedésének és az akadémiizmusnak ellenálló filozófiai kísérletezések helye. Az a hely, ahol láthatóvá válik, nyilvánosan de nem médiatikusan, a filozófia diszkrét – és megújuló – munkája.” (31)

Derrida szövegéből három olyan szempontot emelhetünk ki, amely egy feltétel nélküli egyetem létrejöttének a feltételeként is szolgálhatna, még akkor is, ha Derrida semmi jelét nem adja az egyetemalapítási szándékának. Az egyik ilyen szempont a „heterofondation”, „heteroalapítás”, ami azt jelenti, hogy a Collège „félleg-privát félleg-publikus intézmény, mely sem privát sem publikus intézmény nem akar lenni (...)” (32) Derrida újra és újra hangsúlyozza, hogy a Collège létrejötté és működése során mindvégig arra törekedett, hogy megőrizze „független intézmény” státusát, még akkor is, „ha születésénél ott bábáskodott az állam” (33) Az államhoz való viszonyát éppen ezért egyfajta „diszszimetria jellemzi”, de Derrida a demokrácia elveire hivatkozva „józan” érveket sorakoztat fel amellet, hogy magának az államnak is érdeke egy ilyen „független intézmény” működése, amely a demokrácia garanciája is egyben: „Feltételezem, hogy az államnak elvileg (a demokrácia elveinek megfelelően) kötelezettségei vannak, egy olyan gondolkodási vagy megkérdőjelező területtel szemben, amely nem veti alá magát előre vagy teljesen (...) egy nyilvános intézmény által képviselt állami normáknak, akár saját állampolgárai, akár más országok állampolgárai foglalják is el ezt. Provokatívnak vagy szélsőségesnek lehetne tartani ezt az egyoldalú kötelezettséget, ezt a diszszimetrikus szerződést, amely úgy tűnik csak az egyik felet kötelezik. Nem, egy ilyen kötelezettség természetes módon megfelel, olyan feltételek között amit senkinek eszébe sem jut különlegesen minősíteni, a demokrácia eszméinek (...) és a demokratikus állam eszméjének. Amikor azt mondják például, anélkül hogy bárkit is meglepne, hogy az államnak garantálnia kell a véleményszabadságot és a szólásszabadságot, és ezt mindig új feltételek között kell megtennie, figyelembe véve a kommunikáció és az információ felgyorsult fejlődését stb. ez alatt azt értjük, hogy az államnak ezt a szabadságot ott is előnyben kell részesítenie, ahol sem joga sem eszközei nincsenek ezek kritikai hatásának ellenőrzésére. Az államnak nemcsak kötelessége, hanem érdeke is, egy előre nem ellenőrzött térnek – nevezetesen a kalandos kísérletezés terének – a megnyitása, amit előre felszabadított minden szerződés, azaz minden célszerűség alól.” (34)

A második szempont a Collège struktúrájára és az intézmény vezetési stílusára vonatkozik: „kezdettől fogva azt szerettük volna – hangsúlyozza Derrida –, ha nincs egyetlen elmozdíthatatlan és kiemelt pozíció sem, egyetlen életre szóló poszt sem és egyetlen végleges hierarchia sem. Ez volt a horizont, a Collège horizontalitása és kollegialitása.” (35) Ennek értelmében javasolta Derrida első elnökként például azt, hogy évenként váltsák az elnököt.

A harmadik szempont a „perspektívizmus” és a „performativitás”, ami részben a diszciplínák közötti hierarchikus viszony megbontását jelenti, részben pedig a kutatói és ok-

tatási munkának az összekapcsolását. A Collège egyik feladatának tekintette, hogy „bizonyos feltételek között ne csak a művészetről és mindenfajta technikáról szóló elméleti munkának adjon helyet, hanem a „kreatívnek” mondott kutatásoknak is. „Tekhné” és „poészisz” ...azaz az elméleti tudás és tette készség, a „performancia képessége” ... egyaránt jellemzi ezt a munkát. (36) A performativitás az egyik leglényegesebb jegye a Collège-nek, hangoztatja Derrida, „soha egyetlen kutató és oktató intézmény esetében sem volt, mint olyan, ennyire meghatározó a performativitás, és ennek strukturális, filozófiai és politikai okai vannak.” (37)

Derrida nem állítja, hogy a Collège lenne vagy lehetne a feltétel nélküli egyetem példaértékű modellje, azt sem, hogy a Collège ma már több mint húsz éves működése valóban példaértékű volt, *A szakma jövője avagy a feltétel nélküli egyetem* című szövegeiben alig említi a Collège-t, ám ennek ellenére a Collège „mint filozófiai esemény és mint szociopolitikai esemény” (38) egy tetten ért lépés a „feltétel nélküli egyetem” felé, melyről tudjuk ugyan, hogy „még nem létezik”, de” léteznie kellene”, amiként azt is, hogy ha létezne, akkor „a civil ellenállás”, „a performatív munka „az esemény” helye lenne.

Ha létezne az ilyen egyetem, az a demokrácia performatív egyeteme és az egyetemes demokrácia performatív működésmódja lenne. Az eljövendő demokrácia és a feltétel nélküli egyetem ily módon szétválaszthatatlanul összekapcsolódik. A szabadság és az igazságosság „több mint kritikai” elgondolása a feltétel nélküli egyetemet az „eljövendő demokrácia” garanciájává teszi.

Jegyzet

(1) Derrida, J.: *L'avenir de la profession ou L'université sans condition (grâce aux „Humanities”, ce qui pourrait avoir lieu demain)*. Előadás a Pécsi Tudományegyetemen 2000. szeptember 18-án. Kézirat. Az oldalszámokat a továbbiakban az idézetek mögötti zárójelben adom meg.

(2) J. Derrida (1980): *La carte postale, de Socrate à Freud et au-delà*. Aubier-Flammarion. 7–273.

(3) J. Derrida (1986): „Survivre”. Parages, Galilée. 117–219.

(4) Derrida, Circonfession, Bennington, Derrida, Derrida, Seuil, 1991.

(5) Derrida, J.: *A másik egynyelvűsége*. Jelenkor, Pécs.

(6) Goff, J. Le (1999): *Un autre Moyen Age*. Quarto Gallimard. Poster, Mark (kiadatlan): „CyberDemocracy: Internet and the Public Sphere”. Rifkin, J. (1995): *The End of Work; The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*. G.P. Putnam's Sons, New York.

(7) Weber, Samuel (1987): *Institution and Interpretation*. University of Minnesota Press. Uő. (1999): *The Future of Humanities*. Unisa, Johannesburg. Kamuf, Peggy (1997): *The Division of Literature, Or the University in Deconstruction*. The University of Chicago Press.

(8) A felelősség kérdéséhez ld. Derrida, Jacques (1990): *Mochlos, ou le conflit des facultés*. Du droit à la philosophie. Galilée, Paris. 397–438., különösen 405–409.

(9) A következő két fejezet rövidebb változata megjelent korábbi írásom részeként, Orbán Jolán (2005): „Parerga: Derrida Kant-olvasata”. *Világosság*, 2–3. 103–111. A jelzett rész a 108–110. oldalon található.

(10) A dekonstrukció szerepéhez az 1968-as eseményekben és a 68-as események szerepéhez a dekonstrukció (ön)értelmezésében ld. Ferry, Luc – Renaut, Alain (1988): *La pensée 68, Essai sur l'anti-humanisme contemporain*. Gallimard, Paris. Valamint Derrida, J. (1992): „Egy értekezés ideje: irásjele” *Pompeji*, 1. 111–112.

(11) Ehhez a kérdéshez ld. Derrida, (1990): „Appendice”, *Du droit à la philosophie*. Galilée, Paris. 146–153.

(12) Canguilhem, Georges (1975): *Nouvelle Critique*, 84. mai. 29. Idézi Derrida, „Privilège. Titre justificatif et Remarques introductives”, *Du droit à la philosophie*. Galilée, Paris. (1990) 44.

(13) Ehhez a kérdéshez ld. Derrida, 1990, „Philosophie des États Généraux”, „Appendice. Appel”, „Un tableau noir”, „Pour commencer”, „États Généraux de la philosophie (communiqué)”. *Du droit à la philosophie*. Galilée, Paris. 253–270., 271., 273., 273–278., 276–278., 278–282.

(14) Ehhez a kérdéshez ld. Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)”, „Coups d'envoi (pour le Collège International de Philosophie) (1982)”, 551–577. 577–619., valamint Châtelet, François – Derrida, Jacques – Faye, Jean-Pierre – Lecourt, Dominique (1998): *Le Rapport bleu*. Les sources historique et théoriques du Collège International de philosophie. PUF, Paris.

(15) A „sajátos intézményi” körülmények arra vonatkoznak, hogy Derrida ezt a szemináriumot az École Normale Supérieure épületében mint az École Normale Supérieure immáron huszadik éve, maître-assistant“-ja, de már mint a Collège international de Philosophie igazgatója kezdi, és az École des Hautes Études en Science Sociales tanulmányi igazgató-

jaként végzi. Ehhez a kérdéshez ld. Jacques Derrida, *Du droit à la philosophie*. Paris, Galilée, 1990. 9–11.

(16) Derrida, *Du droit à la philosophie*., 1990.

(17) Ehhez a kérdéshez ld. Jacques Derrida (1990): „Rapport de la Commission de Philosophie et d'Épistémologie“. *Du droit à la philosophie*. Galilée, Paris. 619–658.

(18) Derrida, 1990. 552., vagy Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 20.

(19) Derrida, 1990. 552., vagy Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 20.

(20) Derrida, 1990. 554., vagy Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 21.

(21) Derrida, 1990. 397–539. Derrida, J. (1992): *A filozófiában újabban meghonosodott apokaliptikus hangnemről*. Gond. 2. 129–160. J. Derrida – I. Kant (1993): *Minden dolgok vége*. Századvég – Gond., Budapest.

(22) Derrida, 1990. 397–539.

(23) Derrida, „Parergon“, *La vérité en peinture*. Flammarion, 1979. 21–169. Magyarul részletek Derrida, J.: „Parergon“. Házas Nikoletta (2001, szerk.): *Változó művészetfogalom*. Kijárat, Budapest. 143–179. Derrida, J. (1975): „Economimesis“. Sylviane Agacinski, Jacques Derrida, Sarah Kofman, Ph. Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy, Bernard Pautrat: *Mimesis des articulations*. Flammarion, Paris. 55–95.

(24) Derrida, J.: „Préjugés, devant la loi“. Derrida, J. – Descombes, V. – Kortian, G. – Lacoue-Labarthe P. – Lyotard, J.-F. – Nancy, J.-L. (1985): *La faculté de juger*. Minuit, Paris. 87–141.

(25) Derrida, Jacques (1997): *Le droit à la philosophie du point de vue cosmopolitique*. Éditions Unesco, Verdier. Derrida, J. (2000): „Világ kozmopolitái, még egy erőfeszítést!“ *Magyar Lettre internationale*, ősz. 77–81.

(26) Derrida, J. – Dufourmantelle, Anne (1997): *De l'hospitalité*. Calmann-Lévy. Derrida, J. (1997): „Vendégszeretegyűlölet“, *Ki az anya?* Jelenkor, Pécs. 59–93.

(27) Derrida, „Mochlos, ou le conflit des facultés“. 1990, 397–438., különösen 405–409.

(28) Derrida, 1990, 397–439. 397–539.

(29) Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“, 1990, 552., vagy Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 20.

(30) Derrida, „L'autre nom du Collège“, Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 208.

(31) Jullien, François: Préface. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, XI.

(32) Derrida, „L'autre nom du Collège“. Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 208., 213.

(33) Derrida, im. 210.

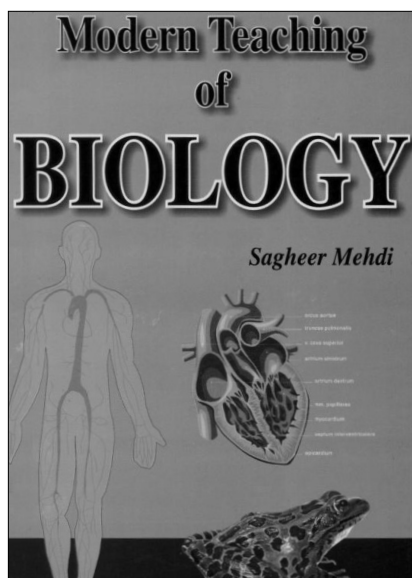
(34) Derrida, im. 216.

(35) Derrida, im. 212.

(36) Derrida, „Titre (pour le Collège International de Philosophie) (1982)“. 1990, 566.

(37) Derrida, im. 1990, 567.

(38) Derrida, „L'autre nom du Collège“, Châtelet – Derrida – Faye – Lecourt, 1998, 217.

Az Annol Publications könyveiből